

**Громік Галина Олександрівна,**

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-3889-2585>

молодша наукова співробітниця,

відділ фонду юдаїки,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: [gromik@nbuv.gov.ua](mailto:gromik@nbuv.gov.ua)

### **Одеський період єврейської російськомовної преси 1860–1871 років**

На підставі аналізу єврейської преси із зібрання відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського авторка розглядає особливості Одеського періоду єврейської російськомовної періодики 1860–1871 рр., визначає мотивацію виникнення газет і причини припинення видавництва.

*Ключові слова:* єврейська російськомовна преса, «Рассвет», «Сіон», «День», відділу фонду юдаїки, Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського.

У травні 1860 року в Одесі побачив світ перший номер друкованого «органу російських євреїв» «Рассвет», започаткувавши епоху становлення єврейської російськомовної преси. Шлях до читача зайняв чотири роки, сповнені як зовнішнім – з боку імперської влади – супротивом, так і внутрішньо єврейськими протиріччями.

Час, про який йдеться, охоплює період з 1860 до 1871 років і означений трьома приватними тижневиками, що наслідували один одного: «Рассвет» (27 травня 1860 – 19 травня 1861), «Сіон» (7 липня 1861– 27 квітня 1862) та «День» (25 травня 1869 – 29 травня 1871). Газети зберігаються у зібранні відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Одеса середини ХІХ ст. була центром *Гаскали* (єврейське Просвітництво), тому не випадково стала місцем для старту нового єврейського видавництва. Місто було етнічно розмаїтим, потужним промисловим, культурно-просвітницьким центром українських земель і мало розвинуту видавничу інфраструктуру. Єврейство становило понад 20% місцевого населення.

Найголовніша причина виникнення друкованого органу для євреїв – небажання, а подекуди і спротив російської імперської преси приділяти увагу єврейському питанню. Єврейські просвітники (*маскіли*) прагнули до створення умов для розширення прав свого народу, затиснутого російською владою у межі осілости. Водночас їхні погляди на інтеграцію єврейського етносу відрізнялися від асиміляційної політики уряду і, зрештою, вплинули на діяльність створеної ними російськомовної періодики. Її недовговічність таким чином була передбачуваною.

Російськомовність преси для євреїв була головною умовою її виникнення. Ініціатори вважали, що таким чином вони зможуть привернути увагу можновладців до жахливого становища народу, який проти власної волі опинився в межах Російської імперії (після поділів Речі Посполитої разом із землями, що відійшли до Російської імперії). Газети мали вплинути на російську громадську думку щодо необхідності боротьби за емансипацію єврейства і обіцяли стати інструментом «виправлення» своїх одновірців.

Ідея створення окремого єврейського видання виникла в колі місцевої інтелігенції, до якого входили вже відомі на той час письменники, публіцисти, зокрема: Осип Рабинович, Йоахим Тарнополь, Лев Пінскер. Як випускники казенних рабинських училищ, вони добре володіли російською мовою і вбачали перспективною боротьбу друкованим словом проти «відсталості» єврейського життя.

Історія виникнення «Рассвета» та його, так би мовити, спадкоємців на сьогодні не є достатньо вивченою. Численні, здавалося б, дослідження, ідентифікують єврейські російськомовні видання як складову історії російської преси, а її засновників, відповідно, як діячів російської культури. На наш погляд,

цілком логічним є українська ідентичність єврейської періодики, що виникла і розвивалась в Одесі, на українських землях, які опинилися під владою Російської імперії і власне входили до межі осілости, де дозволялося проживати євреям.

Чому шлях «Рассвета» до читача виявився таким довгим? Серед причин, зокрема, протиріччя в єврейському середовищі, а саме – ідеологічне протистояння маскілів і хасидів. Про вплив останніх, які, нібито, виступали проти російськомовності друкованого органу для євреїв, що унеможливлювало видання тижневика, писав у своїх мемуарах Лев Леванда. За його словами, «торжество» хасидів тривало «недовго»: півтора роки, після чого Єврейський Комітет погодив видавництво газети за умови відсутності в ній релігійної тематики. З іншого боку, формальна згода міністрів освіти та внутрішніх справ на видання єврейської преси не означала її практичної реалізації. Доповідну записку «нагору» майбутнім видавцям Рабиновичу і Тарнополю довелося переписувати не один раз. І якщо про мету писати «про наші злидні», «наші недоліки» автори могли висловлюватися досить прозоро і чітко, то щодо емансипації – лише з оглядом на цензуру.

Завдання впливу на російське суспільство виявилось нездійсненим через цензурні перешкоди. Місцеві чиновники дуже запопадливо виконували приписи цензурного комітету щодо міркувань про рівноправність євреїв з іншими підданими без особливого дозволу.

Недовговічність «Рассвета» була наслідком небажання Осипа Рабиновича як редактора підлаштовуватися під примхи можновладців. Тому його справу невдовзі підхопили Емануїл Соловейчик і Лев Пінскер. Вони заявили про видання газети під іншою назвою – «Сіон». перейменування, за версією редакції, було нібито погоджено для уникнення плутанини у зв'язку з наявністю у Санкт-Петербурзі однойменного журналу.

Таким чином «Сіон» став наступником «Рассвета», однак водночас значно звузив свої завдання у сфері публіцистики. Замість актуальних статей щодо єврейського життя-буття тижневик виносив на перші сторінки історичні та історико-літературні статті. Академічний характер газети не врятував її від

цензурних кайданів. До того ж, на долю «Сіона» вплинула судова тяганина з українським петербурзьким журналом «Основа», який, на переконання єврейських видавців, розпалював антисемітські настрої у суспільстві. У квітні 1862 року редакція повідомила про припинення діяльності «до відклопотання більш широкої програми». Існування єврейської російськомовної преси зупинилося на сім років.

Третім, заключним виданням одеського періоду став тижневик «День», який вирізнявся масовим друком публіцистичних і законодавчих матеріалів щодо юридичного та економічного становища євреїв. Вперше завдяки Іллі Оршанському проблематику єврейського питання піднімали на рівень наукового осмислення. Редакція також звертала увагу на штучно створену ворожнечу до євреїв з боку імперської преси і вказувала на пряму залежність так званої лояльності від фінансового підживлення. Автори не приховували, що припинення державного фінансування обернулось звинуваченнями на адресу «невдячних жидів».

Газета проіснувала трохи більше року і була закрита після одеського погрому у 1871 році через спротив влади реагувати належним чином на кримінальні, трагічні для євреїв, події. Із закриттям «Дня» видавництво єврейської російськомовної преси було перенесено до Санкт-Петербурга. Втім саме одеський період заклав основи для видання єврейської преси, зокрема, російськомовної, й показав її потужний потенціал.

Особливістю згаданої єврейської російськомовної періодики було прагнення достукатися до російського громадянського суспільства та влади в питаннях надання євреям рівних з іншими народами прав. Російськомовність преси мала стати інструментом для досягнення цієї мети. Російська мова газет не була проявом асиміляторського спрямування. Навпаки, цензурні утиски засвідчили відстоювання єврейськими видавцями права на збереження національної ідентичності.

**Gromik Galyna,**

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-3889-2585>

Junior Research Associate,

Judaica Department,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: [gromik@nbuv.gov.ua](mailto:gromik@nbuv.gov.ua)

### **The Odesa period of the Jewish press in Russian language (1860–1871)**

Based on the analysis of the Jewish press from the collection of the Judaica Department of the Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine the author studies the features of the Odesa period of Jewish periodicals in Russian language of 1860–1971, identifies motivation for the emergence of newspapers and reasons for the cessation of publishing.

*Keywords:* Jewish Russian-language press, «Rassvet», «Sion», «Den'», Judaica Department, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine